

Повний звіт про проведення інспекції подається у представництво МКЧХ, яке, в свою чергу, інформує джерело первинної інформації, а також «Робочу групу з питань осіб, які зникли безвісти», та «Експертну групу з екзгумаций та осіб, які зникли безвісти».

Практика показує, що у своїй роботі щодо розслідування випадків незаконного позбавлення волі Цивільна поліція стикається з низкою проблем:

- недостатньо відпрацьовані питання координації дій різних міжнародних структур, насамперед, ЦП, Міжнародного комітету Червоного Хреста і «Багатонаціональних військових сил по виконанню угоди»;
- відсутня нормативна база, що регламентує секретне діловодство у підрозділах Цивільної поліції;
- не врегульовані питання щодо процедури проведення розслідування фактів незаконного позбавлення волі, затримання і притягнення до відповідальності осіб, винних у цих злочинах;
- польові підрозділи Цивільної поліції, як правило, не мають досить сил і засобів для проведення повномасштабних операцій зі здійснення інспекцій незаконних центрів позбавлення волі;
- сама процедура діяльності ЦП щодо виявлення випадків незаконного позбавлення волі, на наш погляд, надто ускладнена і на практиці не призводить до бажаних результатів.

Розв'язання цих проблем дозволить значно підвищити ефективність діяльності Цивільної поліції щодо виявлення і боротьби з цим видом порушення прав людини.

Список літератури: 1. The Dayton Peace Accords. General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. In: United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina. Induction Training Manual. Volume 1. 2. Устав Міжнародного трибунала для судового переслідування лиц, ответственных за серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории бывшей Югославии // Международное гуманитарное право в документах. М., 1996. 3. United Nations Peace Forces Headquarters. Zagreb. Division of Information. Public Information Summary. 21 December 1995. Transfer of Authority. 4. Hidden Detention. 10 June 1999 // United Nations Policies. Developed by ITSS.

Надійшла до редколегії 06.03.2001

*О.Г. Горбунова, координатор програм
місії Міжнародної Організації з міграції в Україні*

ЗАКОНОДАВЧІ МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Проблема торгівлі людьми знайшла своє відображення в КК України в ст. 124¹ «Торгівля людьми», яка була прийнята Парламентом України 24 березня 1998 р.

За два з половиною роки функціонування цієї статті було порушено 55 кримінальних справ, але лише чотири з них було доведено до логічного кінця.

Серед перешкод у розв'язанні проблеми торгівлі людьми правоохоронці називають труднощі, пов'язані із застосуванням на практиці згаданої статті:

- збирання доказів починається в Україні, а слідчі дії, які треба проводити за межами держави значно затруднені з-за відсутності коштів та зв'язків з правоохоронними органами інших країн;

- не має чітко-визначеної нормативно-установленої термінології, що допускає надто широке чи звужене трактування злочину;

- згадана стаття декларативна, не конкретна, оскільки практична сторона щодо проведення слідчих дій відсутня.

Представники правоохоронних структур Луганська, Донецька та Києва були першими, хто почав відслідковувати факти торгівлі людьми, ще до прийняття поправки до КК України. Саме в цих регіонах вже накопичений досвід щодо проведенню слідчих дій з проблеми торгівлі людьми. Практика їх роботи показала, що для збирання доказів за ст. 124¹ необхідна інформація щодо злочинних дій за межами України.

Запити до зарубіжних слідчих органів в рамках проведення слідчих дій направляються через канали Інтерполу. Досить часто такі запити просто ігноруються зарубіжною стороною. Як приклад, можна навести Туреччину та Чорногорію. Відомий випадок щодо вивозу 7 студенток-луганчанок до цієї країни (січень 1999 р.) не був доведений до логічного кінця, бо прокуратура не змогла порушити кримінальну справу за відсутністю доказів зі сторони Чорногорії. Звернення українських правоохоронців просто ігнорувалися правоохоронцями цієї країни.

Як результат, протягом 1999-2000 р. прокуратурам лише Луганщини (обласного, міського та районного рівня) звісно 8 випадків по торгівлі людьми, але не порушено жодної кримінальної справи за відсутністю достатньої кількості доказів, які повинні були збиратися за межами України.

З моменту введення ст. 124¹ до КК вона попала під юрисдикцію Прокуратури. І як результат лише прокуратура має право порушувати кримінальну справу по цій статті (Під юрисдикцію прокуратури та СБУ попадають всі згадана стаття КК України щодо важких злочинів, до яких була віднесена і згадана стаття).

З метою уникнення складнощів у застосування ст. 124¹, слідчі досить успішно практикують використання інших статей КК України у випадках торгівлі людьми (наприклад, ст. 143 Шахрайство). Один з таких випадків пов'язаний з фірмою по працевлаштуванню за назвою «Інформаційно-кадрове агенство», яка обманним шляхом займалася вивозом людей на роботу в Чехію. Фірмачі заробляли по 300 америкаських доларів на кожній особі лише за оформлення документів. На території Чехії робоча сила передавалася за додаткову оплату в руки місцевих ділків, які використовували громадян України на примусових роботах в гірських районах для збирання хмелю. Достатньої кількості доказів зі сторони Чехії не вдалося зібрати з різних причин. Вирішальним виявився той факт, що потерпілі не могли назвати навіть місцевості, де їх експлуатували. Також вони не знали справжніх імен своїх експлуататорів. Ці факти пояснюються тим, що потерпілі перебували в умовах справжнього рабства. Цілком логічно було б порушити кримі-

нальну справу за статтею 124¹, але слідчі, враховуючи свій досвід, пішли іншим шляхом. Вони порушили кримінальну справу за ст. 143. Докази вдалося зібрати досить швидко (в межах України) і не треба було звертатися до прокуратури для порушення кримінальної справи, адже ст. 143 КК України знаходиться під юрисдикцією самих слідчих. Це значно полегшило обставини щодо прийняття слідчих рішень. Троє громадян України було арештовано і ведеться слідство.

Але такий підхід не можна вважати завершеним. Незважаючи на затримання осіб на території України, винні по той бік кордону залишилися непокараними, а продовжуватимуть свої злочинні дії. На цьому прикладі чітко відслідковується необхідність міждержавного підходу до вирішення проблеми торгівлі людьми.

В той же час, якби зібрані на території України матеріали по даному випадку були передані в прокуратуру за ст. 124¹, вірогідніше всього, прокуратура заявила б, що доказова база не є повною і, тому кримінальна справа не була б порушеною взагалі.

До країн, з якими вже є відпрацьовані контакти щодо проведення слідчої практики, належать Угорщина, Чехія, Німеччина, Росія. Співробітництво з останньою в цьому переліку може слугувати гарним прикладом. Не має нічого дивного, але ці зв'язки збереглися ще з часів колишнього СРСР.

Останній випадок, який трапився у вересні 2000 р., може вважати за приклад такого співробітництва правоохоронних структур Луганщини та Москви.

Громадянин України, мешканець Луганщини, посадив до власного автомобіля (обманним шляхом) двох неповнолітніх дівчат, вивіз до Москви і продав їх секс-клієнтам на Садовому кільці. Розрахунок був зроблений на те, що недосвідчені сільські дівчата будуть покірно виконувати волю свого власника. Однак допомогу прийшов один з клієнтів, який допоміг придбати квиток на поїзд і одна з потерпілих повернулася в Україну. Мама цієї дівчини зателефонувала до громадської організації «Жінки Донбасу». Ця організація була тренувана міжнародним правозахисним центром «Ла Страда Україна» і започаткувала роботу телефону гарячої лінії з метою допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Мама потерпілої звернулася з проханням звільнити з російського секс-рабства дівчину, яка ще утримувалася в Москві, а також покарати винних. Громадська організація звернулася за допомогою до правоохоронних органів, які негайно вийшли на зв'язок з московським відділом Кримінального розшуку МВС Росії. (Звернулися напряму, а не через Інтерпол, тому що збереглися контакти. Така форма роботи значно прискорює обмін інформацією). Наслідком проведених оперативних дій став арешт трєфікера, який вивозив дівчат з України до Москви, бо в російському законодавчому просторі не має статті за торгівлі людьми. А тому громадянин України був затриманий за ст. 151 КК Росії – втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, бо потерпілі були неповнолітніми. Зараз успішно збираються докази, що ця особа ввозила людей з України з метою сексуальної експлуатації. Отже, в даному випадку можна буде успішно використати статтю 124¹ КК України.

На даний момент у відділі УВС по боротьбі з торгівлею людьми в Донецькому районі знаходиться сім справ за ст. 124¹. В прокуратуру м. Донецька було направлено 4 з них. Порушені кримінальні справи. Підозрювані заарештовані.

Один з цих випадків пов'язаний з Об'єднаними Арабськими Еміратами, два інших з Туреччиною. Справи тягнуться з осені 1999 р. Розгляд справ затягується за причиною відсутності контактів з турецькою стороною. З травня 2000 р. через канали Інтерполу направлено 4 нагадування до Туреччини. Українським слідчим вдалося зібрати дуже важливу інформацію:

- адреси готелів де, утримуються українські жінки;
- номери мобільних телефонів секс-ділерів;
- номери машин таксі, які втягнуті в кримінальну діяльність.

Ця інформація направлялась до Туреччини за каналами Інтерполу, за номером звернення REX33-42. Але відповідь не отримана до цього часу, а зв'язок з турецькою стороною є вирішальним не лише для проведення слідства, а також для надання допомоги жінкам, які насильно утримуються в турецькій примусовій секс-індустрії.

Боснія також належить до країн, які не реагують на запити українських правоохоронців. Однією з труднощів використання ст. 124¹ в закладеній в ній нормі: «відкриті чи таємне заволодіння людиною»; «...переміщення за згодою чи без згоди». Часто судді використовують це трактування в спрощеному для них напрямку за принципом: «Якщо знала..., – значить частина вини лягає на неї». Це відбувається тому, що в самій статті закладений елемент протиріччя: «... відкриті чи таємне заволодіння людиною... за згодою чи без згоди...». Адже, «таємного» заволодіння людиною «за згодою» просто існувати фізично не може. Такі кримінальні дії не узгоджуються. Насильницького захоплення особи і її добровільної згоди на сексуальну експлуатацію чи боргову кабалу в практиці не зустрічається. І як результат, виникає можливість різнонаправленого трактування статті.

Правоохоронці наголошують, що для них сторона поінформованості потерпілої (потерпілого) не є важливою. На практиці їх не цікавить ступінь обізнаності особи до скоєння над нею злочину. Правоохоронців цікавить сторона, яка торгує. Потерпіла в цьому випадку є просто людиною, яку продали і яку експлуатували в секс-рабстві. Зробити такий висновок змусила сама практика розв'язання проблеми. Правоохоронці наголошують на тому, що потерпілу можна заякати і змусити говорити так, як вигідно секс-ділерам.

Вважаємо, що назва статті «торгівля людьми» є намаганням відобразити міжнародний термін «trafficking in human beings». В англійському варіанту україномовний термін звучатиме як «trade in human beings». Отже, назва ст. 124¹ дуже звучує зміст злочину. Водночас диспозиція цей статті містить такі самостійні злочинні діяння, як використання особи в порно-бізнесі, залучення в боргову кабалу, використання в збройних конфліктах, експлуатація її праці. А ці дії не мають відношення до торгівлі. Зрозуміло, що і назва статті не відображає повного змісту злочину. Ознаки злочину завжди мають впливати із шойно викладеного його визначення і мусять виконувати важливу функцію зі встанов-

лення підстав кримінальної відповідальності та передбачення можливості призначення заходів кримінально-правового характеру.

Головним аспектом вирішення проблеми торгівлі людьми є захист потерпілих та свідків. Одна з причин, чому потерпілі не відважуються свідчити проти трєфікерів є те, що потерпілі, будучи заляканими, залишаються невпевненими в своїй безпеці. Парламент України прийняв Закон «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Цей закон введено в дію з 4 лютого 1994 р. Він міг би стати ефективним механізмом щодо охорони потерпілих та свідків, але цього не трапилось. Правоохоронці називають цей закон декларативним, бо передбачені ним заходи залишилися на папері і ніколи не були втілені в життя. Причина, яка визнається – відсутність фінансування для запровадження цього закону.

Необхідно також зупинитися на питанні відшкодування збитків на користь потерпілих під час розгляду справ щодо проблеми торгівлі людьми.

Відповідно до українського законодавства, якщо завдано матеріальної чи моральної шкоди потерпілому (ій), то слідчий повинен порушити цивільне провадження за справою. Тобто виноситься ухвала про визнання потерпілого(ої) цивільним позивачем. При цьому потерпілий (ла) звільняється від будь-якого державного мита за справою, а обов'язок доведення вини звинувачених покладено на органи попереднього слідства. Суд вирішує обґрунтованість висунутих звинувачень і приймає рішення щодо відшкодування матеріальних та моральних збитків (Це норми Цивільного права і вони не мають прив'язки до виду злочину, а тому працюють за загальними нормами цивільного права).

Отже, при порушенні кримінальної справи за ст. 124¹ потерпілі цілком можуть розраховувати на відшкодування моральних та матеріальних збитків за умови, що такий потерпілий (ла) визнається цивільним позивачем. Однак такої практики в Україні ще не було.

Статті 75. та 194 викликають певну тривогу щодо їх застосування в майбутньому проти потерпілих від торгівлі людьми. Адже трєфікери часто змушують своїх жертв переходити кордони нелегально, а також змушують використовувати підроблені паспорти. Якщо формально підходить до застосування цих ст. КК України, то потерпілі від торгівлі людьми цілком підпадають під їх юрисдикцію.

Так, у вересні 2000 р. в аеропорту «Бориспіль» були затримані 3 неповнолітні дівчини з Молдавії, які вивозилися трєфікером (громадянкою Молдавії) до ОАЄ. Документи були підроблені із завищеним віком та зміненими прізвищами. Ці громадянки цілком підпадали під ст. 75 КК України. Вони не були заарештовані, лише тому, що присутність складу злочину настає з 16-річного віку, якого вони ще не досягли.

Крім того, в цьому випадку обставини склалися так, що трєфікер була заарештована. Проти неї було висунуто звинувачення за ст. 124¹. Як роз'яснив слідчий, цей факт також вплинув на застосування ст. 75. Але я перед органами правосуддя України ставлю запитання: «В якій би ситуації опинилися потерпілі, якби вони були повнолітніми і якби трєфікер не був би затриманим?»

До проекту КК України, який розглядається у Верховній Раді, була внесена ст. 150. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини. Правоохоронці вважають цю версію статті в проекті нового КК України набагато ефективнішою*, бо в ній чітко відслідковується лінія «ТОВАР-ПОКУПЕЦЬ-ТОВАР». І в цьому випадку цілком доречним є наголос «... за згодою чи без неї...», саме для того, щоб акцентувати увагу на тому, що в проведення слідчого розслідування, поінформованість потерпілої, щодо її використання в секс-індустрії не має значення.

Крім того, в назві ст. 150 відслідковується значно ширше трактування злочину. Запитання викликає визначення сексуальної експлуатації. Я поставила запитання авторові статті, що саме він розуміє під цим визначення, але відповіді не отримала. Вважаю, що цей термін викликав широкі дискусії і на міжнародному рівні під час обговорення протоколу №5 Проекту Конвенції по запобіганню транснаціональній злочинності ООН. Хотілося б дізнатися, на якому визначенні зупинилися при підготовці цієї Конвенції.

Надійшла до редколегії 15.03.2001

*О.Е.Судаков, ст.викладач Нац. ун-ту внутр. справ,
О.І. Єлісеєв, ст.викладач Нац. ун-ту внутр. справ.*

ДЕЯКІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Конституція України (ст.3) проголошує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Тобто, боротьба зі злочинністю – найважливіша внутрішня функція держави. Ця боротьба проводиться на підставі національного законодавства спеціальними правоохоронними органами. У зверненні до держав члени Комітету ООН з попередження злочинності та боротьби з нею констатували, що «боротьба зі злочинністю виступає в якості основної відповідальності держав. Вона надзвичайно важлива. Це необхідна умова національного прогресу. В тій мірі, в якій держава не зможе забезпечити безпеку своїх громадян, своїх завоювань та основних інститутів, в тій мірі буде стримуватися економічний, соціальний та культурний розвиток цієї держави» [2].

Однак, умови боротьби з національною злочинністю в наш час суттєво ускладнюються зростанням таких злочинів, які становлять небезпеку не тільки для окремих держав, але і для всього людства та вимагають спільних зусиль та повсякденного співробітництва держав. Представники міжнародної спільноти відмічають, що тероризм, корупція, незаконна торгівля наркотиками, фальшивомонетництво, торгівля людьми та інші міжнародні кримінальні злочини одержують усе більше поширення. Це пояснюється тим,

* Автором ст. 150 в проекті нового КК України є Голова Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією Верховної Ради України Ю.А.Кармазін.